

Románová tvorba Jurije Andruchovyče a její recepce ve světle ukrajinské literární kritiky

Mgr. Alexej Sevruc

Mgr. Alexej Sevruc (1983) vystudoval kombinaci oborů ukrajinistika – slavistika všeobecná a srovnávací na ÚSVS FF UK v Praze. V současné době je interním doktorandem Ústavu východoevropských studií FF UK v Praze (obor slovanské literatury). Věnuje se ukrajinské soudobé literatuře v kontextu středo-východoevropského areálu, překládání a literární kritice.

Posudky:

Mgr. Tereza Chlaňová, Ph.D. (Ústav východoevropských studií FF UK v Praze)
PhDr. Petr Kalina, Ph.D. (Ústav slavistiky FF MU v Brně)

Obsah:

1	Úvod.....	2
2	Reflexe Andruchovyčovy prozaické tvorby.....	3
3	Tvorba Jurije Andruchovyče: pokus o systematizaci.....	5
4	Shrnutí románové struktury Ju. Andruchovyče.....	7

Abstrakt:

Románový svět Jurije Andruchovyče vykazuje jako celek značnou vnitřní soudržnost díky společným místům, objevujícím se ve všech jeho románech. Tato místa vytváří koherentní metatextový systém, jenž se stal předmětem zájmu literární kritiky. Autor aktualizuje předrománové literární žánry, což implikuje fabulační schéma iniciačního románu. Postavy Andruchovyčových románů splňují požadavek tzv. „iniciačního trojúhelníku“, jež ve spojení s teatrálností a karnevalovostí postav propůjčuje Andruchovyčovým románům postmoderní intersémiotický rozměr. Motiv iniciace v obecnější rovině funguje jako zasvěcení ukrajinské literatury do světové kultury. Karnevalové znovuoobnovení světa je usouvztažněno s potřebou obnovy ukrajinské literatury, její očisty od patosu, jalového sentimentu a jiných historických zátěží. Originální poetikou, humorem nebo pomocí mystifikací usilují Andruchovyčova díla o překlenutí mezer ukrajinské literatury, vzniklých kvůli opětovné, uměle navozované diskontinuitě jejího vývoje.

Abstract:

The world of Yuri Andrukhovich's novels shows considerable internal cohesion through common places, appearing in all his novels. These places create a system, which became the subject of literary critics. The author updates the pre- novel literary genres, which implies the plot of initiation novel scheme. The characters of Andrukhovich's novels meet the

requirement of so-called "initiation triangle", which, combined with the theatricality and carnivality of characters, gives Andrukhovych's postmodern novels intersemiotic dimension. Carnival is a fundamental issue of Andrukhovych's development and attracts the meanings relative to this cultural phenomenon. Carnivality also reflects post-modern practices of textual creation, such as metatextuality and intertextuality of literary work. References to other texts put Andrukhovych's works in the context of analogous historical literary practices and genres. On a more general level, the initiation motif operates as a dedication of Ukrainian literature into the world cultural heritage. The carnival restoration of the world is related to the need for renewal of Ukrainian literature, it's cleansing from pathos, idle sentiment and other historical burden. The use of original poetry, humor, or mystification is the way Andrukhovych's works seek to bridge the gaps in Ukrainian literature, gaps made because of artificially inducing discontinuity of its development.

Klíčová slova:

současná ukrajinská literatura, postmoderna, literární kritika, próza, román, karnevalovost, intertextualita, iniciační schéma

1 Úvod

Na Ukrajině patří Jurij Andruchovyč (1960) k nejvýznamnějším současným literátům. Začátek jeho literární činnosti je spojen s osmdesátými lety, kdy spolu s Oleksandrem Irvancem (1961) a Viktorem Neborakem (1961) založil neformální literární uskupení Bu-Ba-Bu (Бурлеск-Балаган-Буфонада)ⁱ, jež svým performativně – karnevalovým charakterem určilo směr, kterým se vydala ukrajinská postmoderní literatura. Jurij Andruchovyč je rovněž ústředním představitelem tzv. „stanislavského fenoménu“, ukrajinského literárního (a obecně uměleckého) proudu, který vznikl v Ivano-Frankivsku (někdejší název města je Stanislav) a který tvoří autoři, „[...] v jejichž *textech* nachází výrazné uplatnění postmoderní znakový a hodnotový systém, přenesený do ukrajinských reálií.“ⁱⁱⁱ Dosavadní Andruchovyčova tvorba zahrnuje poezii, prózu, esejistiku a jedno drama. Jeho povídková sbírka z 80. let, *Зліва, де серце* (*Vlevo, tam, kde je srdce*)ⁱⁱⁱ posloužila jako předloha pro scénář k filmu „Kyslíkový hlad“^{iv}. Některé z jeho básní byly zhudebněny rockovými a alternativními hudebními skupinami^v. V roce 2007 kyjevské Mladé divadlo (Молодий театр) zinscenovalo hru „Nelegál Orfejs kyj“^{vi}. Jako předloha posloužil Andruchovyčův román *Perverze*. Andruchovyč je známý také díky své překladatelské činnosti.^{vii}

Jádrem jeho prozaické tvorby jsou čtyři romány^{viii}: *Rekreace* (1992), *Moskoviada* (1993), *Perverze* (1996), *Dvanáct obručí* (2003). Tyto prózy jsou exemplárním příkladem uplatnění postmoderních metod, koncepcí a textotvorných postupů. Především se jedná o využití masových žánrů (dobrodružný a detektivní román, thriller, horor, umělecký rozhovor, anekdota, apod.) pro ozvučení vážných, pro současného čtenáře zásadních témat.^{ix} Dalším rysem je hra s kulturněhistorickými reáliemi; Andruchovyč, jako postmoderní autor, vykazuje značný rozhled a orientaci v kultuře a zejména v literatuře. Pomocí zjevných a skrytých citací (jak skutečných, tak i fiktivních textů) se v těchto románech projevuje metatextovost a intertextualita, další rys charakteristický pro postmoderní literaturu. V důsledku střídání vyprávěcích strategií dochází k tematizaci procesu psaní. Na syžetové úrovni je tento jev zdůvodněn tak, že hlavní postavou všech jeho románů je básník, literát. Karnevalové a

apokalyptické motivy sugerují nehistorické, předhistorické, archaické vnímání času, rovněž typické pro postmodernu. Ryze ukrajinským (ukrajinské postmoderně imanentním) rysem je její „západnictví“, orientace na evropský prostor a spolu s tím na evropské hodnoty^x. Jurij Andruchovyč je zastáncem koncepce „středoevropanství“, jeho dílo tak lze vnímat v kontextu kánonu jiných děl podílejících se na vytváření středoevropského mýtu.

Andruchovyčovo dílo k sobě poutá velkou pozornost ze strany jak laické, tak především odborné veřejnosti; na ukrajinské poměry je jeho tvorba předmětem nebyvalého zájmu literární kritiky. Svědčí o tom mnohé publikace T. Hundorové, T. Denysové, S. Pavlyčkové, H. Syvačenkové, M. Rjabčuka, M. Pavlyšyna, J. Šerecha aj. Nadsazeně se dá říci, že každý, kdo tak či jinak působí v oblasti současné ukrajinské kritiky, považuje za vhodné vyjádřit se k Andruchovyčovu dílu. Všechny badatele, až na pár výjimek, přitom zajímá především jeho prozaická tvorba. Tento fakt vysvětluje R. Charčuk tím, že „[...]právě v próze nachází své vtělení to, pro co se vžilo označení *duch doby*.“^{xi}

2 Reflexe Andruchovyčovy prozaické tvorby

Spektrum prací zabývajících se různými aspekty Andruchovyčovy tvorby představuje různorodou škálu textů, počínaje odbornými studii, disertačními a diplomovými pracemi, články v novinách, recenzemi a konče specifickými studentskými studii a referáty. Namátkou je třeba uvést aspoň některé z nich, např. „Особливості вживання дієслівних категорій у творах Юрія Андруховича“ („Specifika užívání slovesných kategorií v dílech Jurije Andruchovyče“)^{xii}, „Феномен творчості в романі Ю. Андруховича *“Рекреації”*“ („Fenomén tvorby v románu Ju. Andruchovyče *Rekreace*“)^{xiii}, nebo „Пропозиція незумовленої реценсії в романах Юрія Андруховича“ („Propozice nepodmíněné recenze v románech Jurije Andruchovyče“)^{xiv}.

Ohlasy kritiků se dají rozdělit do dvou skupin, podle toho, zda kritik Andruchovyčovu tvorbu přijímá či nikoliv. Do druhé skupiny patří především spisovatelé a badatelé hájící neonárodnické nebo neomodernistické pozice (K. Moskalec, I. Maleňkyj, Je. Baran, B. Bojčuk, O. Uljanenko, aj.). Výrazem nejradikálnějšího nepřijetí je např. tvrzení, že Andruchovyč není ukrajinským, ale pouze ukrajinsky píšícím autorem. Andruchovyč bývá viněn z „haličského separatizmu“, z idealizace Rakousko-Uherské monarchie a postavení ukrajinských zemí v ní, polonofilie a obecně z „modlářského“ uctívání Evropy. Autorovi je neonárodnickou kritikou předhazováno prznění ukrajinského literárního jazyka užíváním vulgarizmů a nízkých sociolektů (suržyk aj.). Terčem sofistovanější kritiky bývá nejednotnost, roztržštěnost autorových románů nebo směšování žánrů a stylů v rámci jednoho textu. Podobná tvrzení svědčí o tom, že část ukrajinské kritiky nepřijala postmodernismus s jeho relativizací podděděného systému (často dost pochybných) hodnot a prozrazuje neschopnost přistoupit na „pravidla hry“ navržená autorem. „Ideologicky“ motivovaná kritika, která se strhla v první polovině 90. let^{xv}, v současné době stále více ustupuje do pozadí. To bezpochyby souvisí s rozvojem ukrajinské literární kritiky jako disciplíny, která si musela po létech „reálného socialismu“ vybudovat svůj instrumentář a svou metodologii fakticky od základů.

Při bližším pohledu na Andruchovyčovu románovou tvorbu je zřejmé, že všechny jeho romány jsou vytvořeny podle analogického schématu, mají analogickou strukturu, u níž lze předpokládat empirické zobecnění a jeho následné abstrahování od textu do podoby jistého vzorce. Jednotnou strukturu přítomnou v Andruchovyčových prózách potvrzuje řada literárních vědců zabývajících se jeho tvorbou. Například Tamara Hundorová (aniž by dále své tvrzení jakkoliv rozváděla) píše v článku „Бу-ба-бу, Карнавал і кіч“ („Bu-ba-bu, Karneval a kýč“) dokonce o jejich *tautologické* struktuře^{xvi}. Ljudmyla Berbenec', na druhou stranu, v souvislosti s intertextuálním charakterem Andruchovyčových románů mluví o *pastišové*^{xvii} povaze jeho textů, rovněž přitom vychází z předpokladu jejich analogické struktury: „*Texty všech románů Ju. Andruchovyče mají podobnou stavbu, všechny se skládají z různorodých fragmentů, jejichž autorství přísluší různým vypravěčům, vypravuje se v první, druhé či třetí osobě.*“^{xviii} Podle slov L. Berbenec' „*Ju. Andruchovyč „přepisuje“ své romány, všechny texty jeho děl jsou naplněny autocitacemi a autoparodií*“^{xix}. Dále se autorka pokouší o výčet některých konstant, společných všem jeho románům: „*V každém z nich jsou zmínky o Orfeovi, Benátkách, Čortopoli, jsou zde labyrinty měst, bankety démonických sil, z románu do románu putuje znepokojení tvůrčí osobnosti o osud mladého ukrajinského státu a o jeho rozvoj mezi Východem a Západem; v románech jsou přítomné ženy-agentky, tajné agentury, agenti KGB, kteří sledují hlavního hrdinu (Halja, Saško v „Moskoviadě“, Ada v „Perverzi“, Bilynkevyč v „Rekreacích“)* aj. *Ve všech textech lze narazit na jména Macapura, Bilynkevyč, doktor Popel', Olel'ko Druhý /.../, atd.*“^{xx}

Jestliže Ljudmyla Berbenec' hledá prototyp Andruchovyčových próz v imitátorské praxi 16. – 18. století, Oleksandr Bojčenko jde ve svém hledání ještě hlouběji do dějin. Ve svých pracích^{xxi} uvažuje o Andruchovyčových románech v souvislosti s menippeou – literárním žánrem z doby helénské, který byl poprvé popsán M. Bachtinem na základě textů Menippa, Petronia, Apuleia aj. „*Nejenom v „Rekreacích“, ale i v „Moskoviadě“ a „Perverzi“ jsou přítomné všechny (nikoliv pouze jeden) rysy, jež Bachtin považoval za příznačné pro menippeu.*“^{xxii} Bojčenko vyjmenovává rysy menippeje coby žánru karnevalizované literatury,^{xxiii} následně konstatuje, že „*[...] přítomnost všech těchto rysů v každém z románů Andruchovyče vylučuje možnost náhody a dovoluje hovořit o aktualizaci archaické žánrové paměti.*“^{xxiv}

Autorka monografie o ukrajinské postmoderně Roksana Charčuk rovněž konstatuje, že „*[...] hlavním principem jeho [Andruchovyčova] psaní jsou opakování na úrovni makrostruktury, např. shody ve fabuli nebo analogické kolize, a mikrostruktury (fonetická opakování, hra se slovy, okázalé rýmy)*“^{xxv}, což jsou postupy vlastní poezii. „Lyričnost“ Andruchovyčovy prózy zdůrazňuje také Ljudmyla Stefanivská^{xxvi}, která uvádí tropy a figury, pomocí nichž autor této lyričnosti dosahuje. Jedná se zejména o 1) metonymii ve formě synekdochy, 2) amplifikaci, tedy výčet synonymických výrazů ve větě, jejichž účinek je často zesílen hyperbolou, analogií, kontrastem nebo gradací, 3) tautologizmy, 4) mystifikace, 5) interdisciplinárnost (intersemiotičnost), kdy autor apeluje k jiným druhům umění (tematizace hudby, divadla, apod.). Celá Andruchovyčova tvorba je poznačená virtuózní hrou s jazykem, místy přecházející k ornamentálnosti.

Typickým projevem jazykové hry v Andruchovyčových textech je „*[...] tematizace způsobu vyprávění, vypovídání, tedy jazyka, řeči a literárních prostředků, kterými se vypovídá*“^{xxvii}. Bezpochyby to souvisí s autorovým literárněvědným vzděláním; Andruchovyč se v určitém

období života aktivně věnoval literárnímu bádání (v této souvislosti je znám především jako autor monografie a několika odborných článků o Bohdanu Ihoru Antonyči^{xxviii}). „Výsledkem je zdůrazněná sebereflexe, tematizace „psaní o psaní“, metatextovost a intertextualita vztahující vznikající text k jiným textům vlastním i cizím, jakož i značná sémantická hravost při fabulaci a práci s jazykem či kompozicí.“^{xxxix} Do autorovy jazykové hry patří také střídání vyprávěcích hledisek^{xxx}.

Epický amalgam Andruchovyčových textů, jež dává části kritiků záminku k úvahám o Andruchovyčově nezvládnutí formálních náležitostí románového žánru, daleko spíš souvisí s autorovým postmoderním pojetím románu, „[...] v němž je hybridnost, roztržštěnost chápaná jako odraz necelistvosti epochy, jako výraz nedůvěry k hotovým, završeným strukturám s jediným či mnohoznačným (hlubokým) smyslem.“^{xxxxi}

3 Tvorba Jurije Andruchovyče: pokus o systematizaci

Aplikujeme-li na Andruchovyče tři základní možné klasifikační přístupy, uplatňované v rámci současného ukrajinského literárního života, můžeme říci, že Andruchovyč je historicky osmdesátníkem, geograficky příslušníkem tzv. stanislavské (resp. Lvovsko-stanislavské) školy, a z hlediska stylu pak postmodernistou. V použití celé řady literárních postupů a témat byl Andruchovyč mezi prvními ve své generaci^{xxxii}. V prozaické prvotině z prostředí sovětské armády „Злива, там, де серце“ („Vlevo, tam, kde je srdce“, 1989) jako první podal obraz všedních dnů sovětského vojáka základní služby. Upozornil při tom na řadu problémů existujících v armádě (šikana, etnické konflikty a diskriminace podle národnostního principu, nebo všemocnost a sadistická zvůle vyšších hodnostářů ve vztahu ke svým podřízeným). Vrcholem autorových úspěchů, dosažených v žánru krátké prózy, se stala povídka „Самійло з Немирова, прекрасний розбишака“ („Samijlo z Nemyrova, švarný bandita“^{xxxiii}), parahistorická pověst o fiktivním raně novověkém Lvovském loupeživém šlechtici. Povídka se vyznačuje všemi rysy, které se později naplno rozvinou v autorových románech: mnohvrstevnatost, ironie, karnevalová pestrost, hravost, iniciační schéma, parodování historických skutečností apod. Zde je zřejmá inspirace stěžejním dílem ukrajinské novodobé literatury, *Enejidou* Ivana Kotljarevs'kého (travestie, ironie, burleska apod.).

Současně s prozaickými počátky je spojen také Andruchovyčův vstup do poezie. Svou první sbírku *Nebe a náměstí* (*Небо і площі*) vydal v kyjevském nakladatelství Молодь v roce 1985. Následovaly sbírky *Středměstí* (*Середмістя*),^{xxxiv} *Exotičtí ptáci a rostliny* (*Екзотичні птахи та рослини*),^{xxxv} *Exotičtí ptáci a rostliny s dodatkem „Indie“: Kolekce básní* (*Екзотичні птахи та рослини з додатком „Індія“: Колекція віршів*),^{xxxvi} *Písňe pro mrtvého kohouta* (*Пісні для мертвого півня*)^{xxxvii}. Ve své poetické tvorbě prodělal vývoj od barvitých, formálně bohatých až zdobných veršů vázaných, hýřících obludami podobně jako středověké bestiáře (např. „Відчинення Балагану“ - „Otevření Potulného divadla“, „Самійло Немирич та інші бандити: галерея почвар“ - „Samijlo Nemyruč a jiní bandité: galerie potvor“), ve kterých travesticky směšuje ukrajinské a světové reálie („Козак Ямайка“ - „Kozák Jamajka“, „Індія“ - „Indie“), k básním vtípně a barvitě komentujícím ukrajinskou a světovou současnost, každodenní realitu a výjimečné události (cesta vlakem a vyslechnutý rozhovor

gastarbeiterů,^{xxxviii} exhibicionista na pláži,^{xxxix} každodenní tlak reklamy a masmédií,^{xl} ale i útok na WTC^{xli}), psaných volným veršem, nicméně se stejnou formální bravurou.

Esejistika J. Andruchovyče, napsaná pro různé tiskoviny a k různým příležitostem, je shromážděná do knižních publikací *Дезорієнтація на місцевості – Спроби (Dezorientace v krajině: Pokusy)*^{xlii} a *Диявол ховається в сирі: Вибрані спроби 1999 – 2005 років (Děbel tkví v sýru: vybrané pokusy let 1999 – 2005)*^{xliii}. Kromě toho autor napsal a spolu s polským spisovatelem Andrzejem Stasiukem vydal sbírku esejí *Моя Європа: Два есеї про найдивнішу частину світу (Má Evropa: Dva eseje o nejdivnější části světa)*^{xliiv}. Se Stasiukem Andruchovyče spojuje zájem o problematiku střední Evropy. Středoevropanství, řečeno slovy Stasiuka „[...] je naprostou samozřejmostí, přestože nemá politický význam, je pro nás [pro Stasiuka a jemu blízké autory] součástí naší identity.“^{xliiv} Prostor střední Evropy této autoři situují mezi Rusko, „které nás neustále chtělo začleňovat“ a západoevropský prostor, „kterému jsme byli volní“^{xliiv}; identita Středoevropana se tudíž zakládá na jiné, odlišné historické zkušenosti. V *Tajemství* o sobě Andruchovyč říká: „Я вважаю себе мешканцем Центрально-Східної Європи, тобто справді європейцем, але інакшим, з досвідом, суттєво відмінним від того, що прийнято вважати європейським досвідом. Мій досвід є досвідом європейця окупованого, я маю на увазі не тільки ті танки у Празі 68-го, хоч і їх теж.“ („Považují se za obyvatele středo-východní Evropy, tedy za Evropana, ale za jiného Evropana, se zkušeností, která se zásadně liší od toho, co se za evropskou zkušenost považuje. Moje zkušenost je zkušeností okupovaného Evropana, a tím nemyslím jen ty tanky v Praze v osmašedesátém, ačkoliv vlastně i je.“)^{xliiv} Z hlediska takto formulovaného světonázoru se uskutečňují Andruchovyčovy geopolitické a geokulturní úvahy, obsažené v jeho tvorbě. Jde především o hledání alternativ, orientaci na evropskou, resp. předsovětskou estetiku, zdůrazňování sounáležitosti Ukrajiny (přínejmenším její západní části) a Evropy.^{xliiii} Tato Andruchovyčova tendence (jež je součástí širších evropských a ukrajinských intelektuálních proudů: středoevropanství, západnictví, „stanislavský fenomén“, karpaticentrismus, apod.) nachází své vtělení také v jeho románech, třebaže zde není (v důsledku beletrizace) tak zřejmá a do očí bijící.

Právě s jeho románovou tvorbou je spojeno uznání, kterého se mu dostalo na Ukrajině a ve světě. To se dostavilo poté, co časopis *Současnost (Сучасність)* otiskl v roce 1992 Andruchovyčův první román *Rekreace*^{xlix}. Spolu s tímto románem se do ukrajinské literatury poprvé naplno vedral karnevalový duch a hravost postmoderny. Následovaly další romány: *Moskoviada (Московиада)*^l, *Perverze (Перверзія)*^{li}, *Dvanáct obručí (Дванадцять обручів)*^{lii} a *Tajemství (Таємниця)*^{liii}. Zatím poslední Andruchovyčova kniha představuje jakousi „subjektivní encyklopedii“; žánrové zařazení je naznačeno také v jejím názvu: *Lexikon intimních měst (Лексикон інтимних міст)*^{liv}.

Schéma, podle něhož se uskutečňují texty všech Andruchovyčových románů, se dá v hrubých rysech popsat následujícím způsobem: hrdina (hrdinové) podstoupí cestu, která je motivovaná vnějšími okolnostmi (cesta na karnevalové oslavy, útěk před státními orgány, pozvání na konferenci nebo na soustředění). V průběhu cesty zažívá „dobrodružství“, na základě kterých dojde ke změně hierarchie hodnot postavy, resp. k celkové přeměně osobnosti hrdiny. Nastává katarze. Hrdina na své cestě podstoupí řadu zkoušek („[...] prochází několika povinnými mužskými iniciacemi – zkouškou pitím, láskou, bojem [...]“^{lv}), které jsou v daném případě v souladu s postmoderním klíčem „zlehčené“. Významným společným motivem je komunikace se záhrobím, s duchy mrtvých, účast na hostině démonických sil a/nebo sestup do

podzemí (podsvětí). Uvedené motivy jsou vypůjčené z pohádek nebo mytologie a jsou (jakožto i celé zde načrtnuté schéma) příznačné pro tzv. iniciační román. Postavení hlavního hrdiny odpovídá adeptovi v iniciačním schématu a motiv cesty, dobrodružství, jimiž je hrdina zkoušen (včetně jeho sestupu do „podsvětí“) naplňuje definici monomýtu.^{lvi}

4 Shrnutí románové struktury Jurije Andruchovyče

Románový svět Jurije Andruchovyče vykazuje značnou vnitřní soudržnost díky společným místům, objevujících se ve všech Andruchovyčovských románech. Tato místa vytváří systém témat a motivů, strukturu imitovaného světa, jež se stala předmětem zájmu literární kritiky. Ve svých postmoderních prózách autor aktualizuje předrománové literární žánry (mýtus, pohádku, epos), což připodobňuje jeho díla k středověkému iniciačnímu románu a implikuje v nich podobné fabulační schéma. Celková nebo částečná proměna psychologie, světonázorových pohledů, morálních, estetických, případně dalších vlastností hlavní postavy (spolu s formálními požadavky na rozsah, dějovou zápletku, větvení syžetové linie, apod.) je vtělením naplnění románovosti v Andruchovyčovských dílech. Hrdinové Andruchovyčovských románů splňují požadavek iniciačního schématu – tzv. „iniciačního trojúhelníku“, jež se dá najít v řadě jiných beletristických textů; není tedy nijak zvlášť výjimečné. Ve spojení s teatrálností a karnevalovostí románových postav však propůjčuje Andruchovyčovským románům intersémiotický rozměr, příznačný pro postmoderní literaturu.

Karneval, ať už doslovný či podaný metaforicky (alegoricky), představuje základní téma Andruchovyčovy tvorby a poutá k jeho dílu významy, jež jsou tomuto kulturnímu fenoménu vlastní. Cyklicky se opakující sváteční mystérium iniciuje prvotní chaos, reprodukuje (imituje) akt tvoření a zapříčiňuje obnovení struktur, jejichž prostřednictvím je lidská bytost schopná vnímat svět a přiblížit se metafyzickým tajemstvím vlastní existence. Hravost a tabuizované motivy (alkohol, drogy, erotično) v Andruchovyčovských dílech jsou prostředky pro zobrazení karnevalu. V karnevalovosti nacházejí svůj odraz takové postmoderní textotvorné praktiky, jakými jsou metatextovost a intertextualita literárního díla. Nesčetné odkazy na jiné texty dávají Andruchovyčovu tvorbu do kontextu analogických literárních praktik a žánrů, jež jsou známé historii literatury. Autorova díla vykazují pastišové prvky a povahu menippeje. Textový amalgam představuje v kostce pestrý, mihotavý, nejednoznačný obraz světa, slouží coby jeho literární imitace. Nejednoznačnost románových makro- a mikrostrukturálních prvků problematizuje úlohu básníka / literáta, jeho postavení ve společnosti.

Stěžejním topologickým motivem v Andruchovyčově díle je prostor města. Autor prostřednictvím beletristických děl, ale také bezprostředně ve svých esejích klade důraz na důležitost města jako kulturního a kulturotvorného činitele. Pouť Andruchovyčovských hrdinů je spojená s „dobýváním“ městského prostoru. Andruchovyčovy romány-zasvěcení tedy lze vnímat jako zasvěcení ukrajinské literatury (spojované tradičně s rustikálním diskurzem) do diskurzu urbanizmu.

Městské či přírodní toposy, spojené s iniciací Andruchovyčovských postav, tvoří paradigma

klasických žánrových (tajemný dům, palác, věž, zahrada) nebo archetypálních (les, řeka, kopec) míst. Autor pracuje s těmito toposy v souladu se sobě vlastní ironií a podle postmoderního klíče zpochybňuje některé významy, jež se k nim vážou.

Motiv iniciace, příznačný pro tvorbu Jurije Andruchovyče, v obecnější rovině funguje jako zasvěcení ukrajinské literatury do světového kulturního dědictví. Karnevalové znovuoobnovení světa je usouvztažněno s potřebou obnovení literatury, její očisty od patosu, jalového sentimentu a jiných zátěží, zděděných po sočrealismu či národnictví. Svou originalitou a poetičností, ale také prostřednictvím živelného humoru, jemné ironie nebo mystifikace usilují Andruchovyčova díla o překlenutí četných (nikoliv nevýznamných) mezer ukrajinské literární historie, vzniklých kvůli opětovné, umělé navozované vývojové diskontinuitě ukrajinského literárního procesu. Svou tvorbou autor vystavuje ukrajinské literatuře propustku do dospělosti a celkem zdárně usiluje o začlenění ukrajinského literárního procesu do předních evropských a světových trendů. Andruchovyč je nejen autorem ukrajinským, ale také především evropským.

Hlubší pozornost by si jistě zasloužily prvky mikrostruktury Andruchovyčových románů, tedy rozbor jejich poetiky, nebo autorovy textotvorné praktiky i jednotlivé textové prvky. Za podrobnější analýzu by jistě stála urbanistická dimenze autorovy tvorby v kontextu ukrajinské a světové literatury. Na místě by byla rovněž detailní komparativní studie, vnášející světlo do sítě příbuzenských vztahů, panujících mezi romány Jurije Andruchovyče a podobnými současnými beletristickými texty jiných autorů, zkoumající jejich případné vzájemné vlivy a společné vzory. Uvedené aspekty mohou posloužit jako námět pro další práce, věnované tvorbě Jurije Andruchovyče.

Prameny a literatura

АНДРУХОВИЧ, Юрій: *Дванадцять обручів*. Київ : Критика, 2007.

АНДРУХОВИЧ, Юрій: *Дезорієнтація на місцевості*. Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2006.

АНДРУХОВИЧ, Юрій: *Московіада*. Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2006.

АНДРУХОВИЧ, Юрій: *Перверзія*. Львів : ВНТЛ-Класика, 2004.

АНДРУХОВИЧ, Юрій: *Таємниця*. Харків : Фоліо, 2007.

АНДРУХОВИЧ, Юрій: *Уводзіны ў геаграфію*. Пераклад А. Хадановіч, М. Шода. Мінск : Логвінаў, 2006.

АНДРУХОВИЧ, Юрій, ІРВАНЕЦЬ, Олександр, НЕБОРАК, Віктор: *БУ-БА-БУ: вибрані твори*. Львів : Піраміда, 2007.

ANDRUCHOVYČ, Jurij: *Rekreace aneb Slavnosti Vzkříšeného Ducha*. Přel. T. Vašut. Olomouc: Burian a Tichák, 2006.

ANDRUCHOWYCZ, Jurij: *Diabeł tkwi w serze*. Przełożyły O. Hnatiuk, K. Kotyńska, R. Rusnak. Wołowiec : Wydawnictwo Czarne, 2007.

БЕРБЕНЕЦЬ, Людмила: Текст – пастиш у творчості Юрія Андруховича. *Слово і час* [online]. [cit. 2-7-2009]. Dostupný z WWW:

<http://slovoichas.in.ua/_private/arhiv/2007/2008-2.6.htm>

БОЙЧЕНКО, Олександр: *І сонце сходить (Фієста)* Ернеста Хемінгуея та *Рекреації* Юрія Андруховича: дві реалізації одного архетипу. Вікно в світ, 1999, č. 6, str.27-38.

БОЙЧЕНКО, Олександр: *Московіада* Юрія Андруховича як мономіфологічна меніппея. In.: Питання літературознавства: Науковий збірник. – Вип. 10. – Чернівці, 2003.

- БОЙЧЕНКО, Олександр, САНДУЛ, О.: Рекреація жанру меніппеї у творчості Ю. Андруховича. In.: Питання літературознавства. Науковий збірник. – Чернівці, 1998. – Вип. 5 (62). – С. 76-86.
- ГУНДОРОВА, Тамара: «Бу-Ба-Бу», Карнавал і Кіч. *Критика*, 2000, роč. 4, č. 7 - 8, str. 13-18.
- МАЗІН, Дмитро: „Пропозиція незумовленої рецепції в романах Юрія Андруховича“. In.: *Матістеріум*, Київ 1999. Вyd. 2.
- ПІЗНЮК, Ігор: «Бу-Ба-Бу». In memoriam. *Критика*, 4, 2000, č. 7 - 8, str. 18-19.
- Плерома – Глосарій. [online]. [cit. 2-7-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-av.htm>>.
- РОДИК, Костянтин: Література проти літературної мови. Хроніка бойових дій. *Україна молода* 2006, č. 161 [online]. [cit. 22-08-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.umoloda.kiev.ua/number/747/164/27186/>>.
- ХАРЧУК, Роксана: *Сучасна українська проза – Постмодерний період*. Київ : Академія, 2008.
- ЦАПЛИНА, Ірина: *Феномен творчості в романі Ю. Андруховича «Рекреації»*. Літературознавча сторінка [online]. [cit. 2-7-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.zsu.zp.ua/99/1-article.php?item=38>>
- GREGOROVÁ, Bára: Kritika je dobrá pro debutanty (Rozhovor se spisovatelem Andrzejem Stasiukiem a Jáchymem Topolem). A2 [online]. [cit. 2-8-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2008/8/kritika-je-dobra-pro-debutanty/>>.
- НАВРЬЛИВ, Тимofій: Touha po románu – Ukrajinské literární perspektivy. *HOST*, 2009, č. 4. Přel. M. Neradová. Str. 103 – 108.
- HRBATA, Zdeněk: Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In.: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Červenka, M. a kol. Torst 2005. Str. 315-511.
- HODROVÁ, Daniela: *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie)*. Praha : KLP, 1994.
- HODROVÁ, Daniela a kol.: *Poetika míst*. Praha : H&H, 1997.
- HODROVÁ, Daniela: *Román zasvěcení*. Jinočany : H&H, 1993.
- PASSIA, Radoslav: Domov, cesta, seba porozumenie. *Slovenská literatúra*, 2008, roč. 55, č. 4, str. 295 – 306.
- TOMÁŠEK, Martin: Hledání poetiky města. *Host do školy* 2007, č. 9.
-

ⁱ „BU-BA-BU. (Бурлеск-Балаган-Буфонада) Burleska-Balahan (výraz pocházející ze starohebrejštiny, v níž označuje chaos; v případě ukrajinštiny je to „jarmareční bouda, v níž se odehrávají zábavné scény“) - Буфонада. Literární (v první řadě) uskupení, které tvoří Jurij Andruchovyč (Patriarcha), Viktor Neborak (Prokurátor) a Oleksandr Irvanec (Pokladník). Skupina byla založena 17. dubna 1985 ve Lvově. Období nejaktivnější činnosti Bu-Ba-Bu (23 koncertních poetických večerů) připadlo na období mezi lety 1987-1991. Apoteózou Bu-Ba-Bu se stal festival „Vykloubení, Vybočení-92“ („Вубух-92“), jehož hlavní akcí byly čtyři inscenace (1. – 4. 10. 1992) poeziooperu Bu-Ba-Bu „Chrysler Imperial“ (režisér S. Proskurnja). V roce 1996 tištěný projekt „Chrysler Imperial“ (časopis Четвер-6 / Čtvrtek-6), ilustrovaný Jurijem a Olhou Kochovými, fakticky završil „dynamické období“ existence Bu-Ba-Bu. V roce 1995 lvovské vydavatelství „Kamenik“ („Каменяр“) vydalo antologii Bu-Ba-Bu. Díla (Бу-Ба-Бу. Т.в.о.[...]ри). Literární skupina se stala v ukrajinském kulturním „Gestalt“ vtělením karnevalového neobarokního diskurzu, který je příznačný pro metahistorickou karnevalovou kulturu lidstva (M. Bachtin). Jako sociální podklad pro metahistorický karneval na Ukrajině posloužil podvědomý masový syndrom zlomu, který doprovázel rozpad impéria a dal vzniknout dvojici metapsychických složek: společenské depresi a masové karnevalové smíchové reflexi systémových kataklyzmat. Tvorba účastníků Bu-Ba-Bu v mezích literární skupiny se stala situačně-konceptuální uměleckou odpovědí na společenskou reflexi. Bu-Ba-Bu založilo

- vlastní Akademii.“ СІШКЛІЄВ, Володимир: *heslo „Бу-Ба-Бу“*. Плерома – Глосарій. [online]. [cit. 2-7-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-av.htm>>.
- ii Heslo „СТАНІСЛАВСЬКИЙ ФЕНОМЕН“, Плерома – Глосарій. [online]. [cit. 2-7-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-ps.htm>>.
- iii Зліва, де серце (*Пранор*. 1989, č.1).
- iv „Кисневий голод“ (Україна – Канада, 1991, režisér Andrij Dončuk).
- v Např. Jeremiášův pláč (Плач Єремії), Mrtvý kohout (Мертвий півень). J. Andruchovyč je rovněž autorem dvou hudebně-poetických alb: *Andruchoïd* (Kilogram Records, Polsko, 2005), kde autor recituje básně ze sbírky *Písně pro Mrtvého kohouta* za doprovodu polské jazz-rockové skupiny Karbido. Spolu se stejnou skupinou natočil dva další alba: *Samogon* (Biuro Literackie, Polsko 2006) a *Cynamon* (Hermetyczny Garaż, Polsko 2009).
- vi „Нелегал Орфейський“. Režie Anna Badora a Jurij Andruchovyč.
- vii Andruchovyč se dlouhodobě zaměřuje na překládání Rilkeho, Shakespeara a poezie amerických beatníků.
- viii Andruchovyčova předposlední kniha *Tajemství* (*Таємниця*, Харків : Фоліо, 2007) má sice podtitul „místo románu“ a svým rozsahem tomuto prozaickému žánru odpovídá, jedná se však spíše o beletrizované autobiografické vzpomínky, paměti, psané navíc formou rozhovoru. Podobně žánrově nevyjasněným dílem je zatím poslední autorova prozaická kniha *Lexikon intimních měst* (*Лексикон інтимних міст*, Чернівці : Meridian Czernowitz, 2011). V rozhovoru pro český časopis *Plav* autor o této knize říká: „*Formální strukturou tohoto textu je abeceda, tedy jediná možná a na mě nezávislá posloupnost písmen. Jinými slovy, píšou encyklopedii. Ale spíše parodickou a velmi osobní. V této knize bude 111 kapitol a každá z nich bude věnovaná jednomu z měst našeho světa. Samozřejmě ta města nevybírám náhodně. Především to musí být „moje města“, tedy s každým z nich mě musí pojít osobní příběh. Nebo dokonce několik příběhů.*“ (Kultuře netřeba ministerstva (Rozhovor se spisovatelem Jurijem Andruchovyčem). *Plav* 1/2011, str. 2 – 5).
- ix „*Obracejíte se k masovým žánrům, tato literatura se snaží mluvit o složitých věcech lehce přístupným jazykem.*“ (ХАРЧУК, Р.Б.: *Сучасна українська проза – постмодерний період*. Київ : Академія 2008, str. 127. Dále v textu: Харчук).
- x Харчук, str. 126. Opozicičními vůči postmodernímu „západnictví“ v současné ukrajinské literatuře jsou neopárodnické a neomodernistické směry, tvořící tzv. testamentárně-rustikální diskurz (pojem Volodymyra Ješklijeva).
- xi Tamtéž, str. 129.
- xii КАМІНСЬКА, Марія: Особливості вживання дієслівних категорій у творах Юрія Андруховича. *Віртуальна Русь*. [online]. [cit. 2009-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://ruthenia.info/txt/kaminskm/dieandr.html>>.
- xiii ЦАПЛІНА, Ірина: Феномен творчості в романі Ю. Андруховича «Рекреації». *Літературознавча сторінка* [online]. [cit. 2009-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.zsu.zp.ua/99/1-article.php?item=38>>
- xiv МАЗІН, Дмитро: „Пропозиція незумовленої рецепції в романах Юрія Андруховича“. In.: *Матеріум*, Київ 1999. Vyd. 2.
- xv Poprvé se tak stalo v souvislosti s časopiseckým vydáním románu *Rekreace*. Vydání každého dalšího románu mělo ve větší či menší míře skandální příchut', což vysloužilo autorovi pověst jakéhosi „agenta světového spiknutí proti veřejnému pořádku.“
- xvi „*Stejný [jako v Rekreacích] démonický podtext „velkého spiknutí“ lze snadno najít také v „Perverzi“ a v „Moskoviadě“, vzhledem k tomu, že strukturně jsou všechny tři romány tautologické.*“ ГУНДОРОВА, Тамара. „Бу-Ба-Бу“, Карнавал і Кіч“. *Крутика*, 2000, роč. 4, č. 7-8, str. 16. (Zde i dále, pokud není uvedeno jinak, překlad A.S.).
- xvii „*Z francouzského pastiche – od italského pasticcio – [...] „metoda organizace textu coby programově eklektické konstrukce [...] sémanticky, žánrově-stylisticky a axiologicky různorodých fragmentů, jejichž vzájemné vztahy (s ohledem na hodnotové orientace) nemohou být jednoznačně definované.*“ (Cit. podle БЕРБЕНЕЦЬ, Л.: „Текст – пастиш у творчості Юрія Андруховича“. *Слово і час* [online]. [cit. 2-7-2009]. Dostupný z WWW: <http://slovoichas.in.ua/_private/arhiv/2007/2008-2.6.htm>.
- xviii Tamtéž.
- xix Tamtéž.
- xx Tamtéž.
- xxi БОЙЧЕНКО О.В.: *Московиада Юрія Андруховича як мономіфологічна меніппея*. In.: *Питання літературознавства: Науковий збірник*. Чернівці, 2003. Vyd. 10.; a БОЙЧЕНКО О.В., САНДУЛ

- O.V.: Рекреация жанру меніппеї у творчості Ю.Андруховича. In.: *Питання літературознавства. Науковий збірник*. – Чернівці, 1998. Vyd.. 5 (62), str. 76-86.
- xxii БОЙЧЕНКО, О.: *Московіада* Юрія Андруховича як мономіфологічна меніппея. In.: *Питання літературознавства: Науковий збірник*. Чернівці, 2003. Vyd. 10, str. 5.
- xxiii Jedná se o tyto rysy: 1) odstranění epického nebo tragického distancu při zobrazování vážných předmětů, 2) ironické přehodnocení historie a mytologie, 3) záměrná rezignace na stylistickou jednotu textu, 4) směřování vysokého a nízkého, 5) parodické citování, 6) užití nenormativní lexiky.
- xxiv БОЙЧЕНКО, О.: *Московіада* Юрія Андруховича як мономіфологічна меніппея. In.: *Питання літературознавства: Науковий збірник*. Чернівці: 2003. Vyd. 10, str. 5.
- xxv Харчук, str. 130.
- xxvi СТЕФАНІВСЬКА, Людмила: Громадянин країни, якої немає. *Критика* 2002, ч. 9 [online]. [cit. 2009-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://krytyka.kiev.ua/articles/s4-9-2002.htm>>.
- xxvii TOMÁŠEK, Martin: Hledání poetiky města. *Host do školy* 2007, č. 9, str. 5.
- xxviii Andruchovyč obhájil disertaci na téma *Bohdan-Ihor Antonyč a literárně-estetické koncepce modernismu*. Dále je autorem statí „Свангеліє від Антонича або Зелена книга прощання“ (*Радянське літературознавство*. 1989. Ч.11.) a „Велике океанічне плавання Б.-І. Антонича“ (*Всесвіт*. 1990. Ч.2.).
- xxix TOMÁŠEK, M.: Hledání poetiky města. *Host do školy* 2007, č. 9, str. 5.
- xxx Andruchovyč např. nezřídka vystupuje jako epizodická postava svých textů – coby básník, citovaný hrdinou, jeden z četných účastníků maškarního průvodu, čímž dosahuje epického distancu.
- xxxi HODROVÁ, D.: *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie)*. KLP: Praha, 1994, str. 142.
- xxxii Jako první například porušil tabu spojené s užitím nenormativních jazykových prvků v literatuře, tedy, pokusil se překlenout propast mezi „[...]„slavičím jazykem“ [солов'їною мовою] ukrajinské literatury, neodpovídajícím drsné existenci ukrajinské ulice.“ РОДИК, Костянтин: Література проти літературної мови. Хроніка бойових дій. *Україна молода* 2006, ч. 161 [online]. [cit. 22-08-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.umoloda.kiev.ua/number/747/164/27186/>>.
- xxxiii *Перевал* 1991, ч. 1; česky vyšla v: *EXPRES UKRAJINA – Antologie současné ukrajinské povídky*. Ed.: Rita Kindlerová. Kniha Zlín 2008, str. 21-32. Přel. Tomáš Vašut. Před tím také časopisecky: *Aluze* 2007, č. 1. [online]. Dostupný z WWW: <http://www.aluze.cz/2007_01/02_Proza_-_Andruchovc.php >
- xxxiv Київ : Радянський письменник, 1989.
- xxxv Київ : Молодь, 1991.
- xxxvi Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997.
- xxxvii Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004.
- xxxviii Seven-Eleven.
- xxxix I Wanna Woman.
- xl The News of the World.
- xli Bombing New York City.
- xlii Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999, 2006.
- xliii Київ : Критика, 2006.
- xliv Львів : Класика, 2001. Chystá se české vydání.
- xlv GREGOROVÁ, Bára: Kritika je dobrá pro debutanty (Rozhovor se spisovatelem Andrzejem Stasiukiem a Jáchymem Topolem). *A2* [online]. [cit. 2-8-2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2008/8/kritika-je-dobra-pro-debutanty>>/.
- xlvi Tamtéž.
- xlvii АНДРУХОВИЧ, Ю. : *Тасмніця*. Харків : Фоліо, 2007, str. 400.
- xlviii Pro ilustraci Andruchovyčových úvah o evropském prostoru lze uvést citaci z eseje Erc-Herc-Perc: „Představte si, že bývaly časy, kdy moje město patřilo do jednoho státního útvaru nikoliv s Tambovem a Taškentem, ale s Benátkami a Vídní! Toskánsko a Lombardie se nacházely ve stejných hranicích spolu s Haličí a Transylvánií. Na počátku století bych nepotřeboval vízum k tomu, abych se mohl potkat, dejme tomu s Rilkeem nebo Gustavem Klímtem, a k tomu, abych mohl vystoupit z vlaku v Krakově, Praze, Salcburku nebo Triestu, by mi stačila pouhá jízdenka na příslušný vlak.“ (АНДРУХОВИЧ, Ю.: ЕРЦ-ГЕРЦ-ПЕРЦ. In.: *Дезорієнтація на місцевості*. Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2006, str. 8).
- xlix 1992, č. 1. Román *Rekreace* se dočkal několika knižních vydání: Київ : Час, 1997; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997; Львів : Л.А. „Піраміда“, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004. Román byl přeložen do polštiny, angličtiny, maďarštiny, slovenštiny a češtiny.
- ¹ Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000, 2006.
- ^{li} Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996; Лвів : Класика, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004.

^{lii} Київ : Критика 2003, 2004, 2005, 2006.

^{liii} Харків : Фоліо, 2007.

^{liv} Чернівці : Meridian Czernowitz, 2011.

^{lv} БОЙЧЕНКО, О.: *Московиада* Юрія Андруховича як мономіфологічна меніппея. In.: *Питання літературознавства: Науковий збірник*. Чернівці : 2003. Vyd. 10.

^{lvi} „Schéma monomytu vypadá přibližně takto. Ze své nebo z cizí iniciativy hrdina opouští domov a vydává se na hledání čehosi, jehož absence ohrožuje hrdinovu existenci: jeho vlastní, nebo společnosti, kterou reprezentuje, nebo dokonce celý kosmický řád. Na své cestě hrdina potkává „stín“ (alter ego, trickstrer, apod.), bohyni, nepřátelsky a přátelsky nakloněné síly. V každém případě hrdina prochází řadou zkoušek, z nichž hlavní se uskutečňuje v chronotopu, stojícím mimo každodenní životní rytmus (většinou jde o tu či jinou modifikaci pekla, onoho světa, podzemního království, aj.). Po dosažení konečného cíle cesty se hrdina vrací domů, vybavený novou silou nebo novým chápáním sebe a světa.“ (Tamtéž).